

VLIV ILUSTRACE JEDNÉ KNIHY NA OBRAZOVOU VÝZDOBU INTERIÉRU

Mája Havlová* , Jan T. Štefan**

Úvod

Některé knihy měly či mají na lidský život mimořádný vliv. Tak Starý zákon představuje stálou záruku existence izraelského národa, evangelia konstituují křesťanství. Jiné měly a mají vliv destruktivní. Knihy svojí ilustrační složkou mohou inspirovat ve směru uměleckém, estetickém, nebo podněcovat představivost. Některé zas umožňují konstruovat a sdělovat jinotaje pro zasvěcené, jiné přinášet odborná sdělení. Příkladem mohou být knihy emblémů jako zdroje motivů a alegorií pro obrazy, pro knižní ilustrace či pro motivy na mincích a medailích.

Abbildungen

V naší minulosti se vyskytuje kniha, která snad neměla jiné ambice než naplnit osvícenecko-vlastenecký scénář díla, přibližující osobnosti české vědy a umění jejich životopisy a portréty. Přesto svým způsobem ovlivnila chápání dějinných událostí, chápání osobností a kodifikování jejich ikonografie, dokonce ovlivnila výtvarné pojednání intelektuálně zdůrazněných prostor, jako je knihovna nebo škola. Její vliv lze vystopovat snad i v průběhu celého 20. století, kdy byla velmi často zdrojem ikonografického materiálu pro kulturní zpravodajství a historické spisy. Touto knihou je „Abbildungen“, kterou M. A. Voigt s pomocí současníků sepsal v latině jako *dvoudílné Effigies*¹. Pak M. Pelcl přeložil oba svazky do němčiny a pokračoval v nich dalšími dvěma díly.² Na textech se podílela

---

* Národní památkový ústav, územní pracoviště v Českých Budějovicích.

** MARQ., Ostrava.

¹ *EFFIGIES VIRORVM ERVDITORVM, ATQUE ARTIFICVM BOHEMIAE ET MORAVIAE, VNA CVM BREVI VITAE OPERVMQUE IPSORVM ENARRATIONE*. Praha, I. díl 1772 a II. díl 1775.

² *ABBILDUNGEN BÖHMISCHER UND MÄHRISCHER GELEHRTEN UND KÜNSTLER, NEBST KURZEN NACHRICHTEN VON IHNEN LEBEN UND WERKEN*. Praha, I. díl, Wolfgang Gerle, 1773, II. díl, Johann Hraba, 1775, III. díl, Johann Karl Hraba, 1777, IV. díl, Matthäus Adam Schmadl, Factor 1782.

řada pracovníků, z nejvýznamnějších uvedme alespoň Ignáce šl. Borna, vědce a svobodného zednáře, zvětčeného jako Sarasata v Mozartově Kouzelné flétně. Hlavní podíl na vrytí podobizen popisovaných osob má Jan Jiří Balzer a jeho dílna, portréty byly vytvořeny podle předloh, které vypracovali různí kreslíři, některé pravděpodobně sám Balzer. Mnohé portréty jsou fiktivní. Pod názvem 97 Abbildungen ... existuje několik vydání ilustračních rytin ze všech čtyř dílů, které nepochybně Jan Balzer považoval za práci své dílny, neboť Niederhoferovy rytiny ze čtvrtého dílu zde chybí.

Zlatá Koruna

Naše úvahy budou směřovat do bývalého kláštera cisterciáků v jižních Čechách, do Zlaté Koruny. Klášter ve Zlaté Koruně a jeho škola se staly předmětem mnoha studií.³ Klášterní škola sledující duch osvícenských idejí a navazujících reforem byla založena posledním opatem Bohumírem Bylanským pravděpodobně v roce 1772. Je snad ironií osudu, že tento vskutku pokrokový či v duchu dnešní dikce pozitivní akt byl nakonec rozmělněn, když byl klášter 10. října 1785 dekretem Josefa II. zrušen.

Pro školu Bylanský nakoupil fyzikální přístroje, mikroskopy, dalekohledy, založil sbírku minerálů, rostlin a zvířat, zakoupeny byly hudební nástroje pro výuku dětí. Součástí těchto aktivit bylo pořízení cyklu školních obrazů k názornému vyučování. Školní obrazy lze rozdělit do více tematických skupin, ale v tomto příspěvku se zaměříme na soubor portrétů, z nichž velká část je velmi těsně ikonograficky svázána se zmíněnými Voigtovými Effigies a Pelclovými (a Voigtovými) Abbildungen.

Všechny tyto obrazy nesou pečeť prakticky jedné malířské ruky. Podle jediného signovaného obrazu se celý cyklus více méně přisuzuje malíři a pozlacovači, konvršovi zlatokorunského kláštera Tadeáši Schmeggerovi.⁴ Jeho práci musíme

³ Shrnutí a zhodnocení starších prací ke zlatokorunské škole provedla ve své diplomové práci Šárka Stehliková: Stehliková Š.: *Obrazy zlatokorunské školy. Závěrečná písemná práce*, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. Další novější literatura je: Stehliková, Š.: *Obrazy zlatokorunské školy – portréty osobností*, Výběr 40, 2003, č. 3, str. 269–288. Šlo o tyto práce: Minářová, D.: *Názorné pomůcky ze zlatokorunské školy (1774–1775)*, diplomová práce, Pedagogická fakulta v Českých Budějovicích, 1985 a Hansová, J.: *Škola v klášteře Zlatá Koruna (1772–1786)*. In: Jihočeský sborník historický 71, České Budějovice 2002, s. 44–68.

⁴ Narodil se 11. 11. 1731 v Salzburgu, řádový slib složil v roce 1762 a stal se laickým bratrem, konvršem. Pravděpodobně po zrušení kláštera se uchýlil do Českých Budějovic, kde v roce 1800 zemřel. Jeho jméno se vyskytuje v několika variantách: Schuechegger, Schmegner, Schuegger. Poslední variantu zvolil Jan Jiří Balzer na signatuře mědirytiny sv. Bernarda.

hodnotit jako řemeslně pečlivou, ne však umělecky dokonalou. Všechny portrétních obrazů dle inventáře z konce 18. století bylo 148, v současné době jich známe jen 127. Podle Stehlíkové⁵, která uvažuje i portréty kolem velkých map a textového obrazu, jich chybí však daleko méně.

Proč právě podle *Abbildungen*?

Jiný tisk, na kterém bylo možné poukázat na bohatou vědeckou a uměleckou historii Čech, neexistoval. Opat Bylanský pro svůj koncept neměl jiný zdroj, ale přece se pokusme upřesnit možnou cestu *Abbildungen* do Zlaté Koruny. Mimo nákupy knih klášterem to mohly být další okolnosti: víme, že rektorem cisterciácké koleje sv. Bernarda v Praze byl *Bernard Resch*, který pocházel z Vyššího Brodu, byl členem řádu ve Zlaté Koruně a po zrušení koleje Josefem II. odešel do kláštera ve Vyšším Brodě. Mohl tedy v Praze zprostředkovat styk s Janem Jiřím Balzerem, který pak vytvořil rytinu s vyobrazením Oltáře Čtrnácti svatých pomocníků v laickém kostele sv. Markéty ve Zlaté Koruně⁶ a druhou se sv. Bernardem podle předlohy konvrše T. Schmeggera. Není vyloučeno, že Resch mohl mít též podíl na přenesení této měděné desky do Vyššího Brodu, ze které bylo v Linci později tištěno.⁷ Resch tedy mohl nejen zprostředkovat styk Jana Balzera s cisterciáky na jihu Čech, ale též doporučit *Abbildungen* jako předlohu k mimořádnému ikonografickému Schmeggerovu opusu. Reschův portrét s nápisem *R. P. Bernardus Resch* se nachází v portrétní galerii, viz obr. 1. Byl Schmeggerův součastník a jeho portrét je jistě autentický.

---

⁵ Soukromé sdělení Šárky Stehlíkové.

⁶ Oltář byl přemístěn do kostela v Besednici a mědiryt byl poté přeryt. Sám oltář na počátku 19. století shořel.

⁷ Jde o drobnou práci klášterního sekretáře ve Vyšším Brodu P. Blahusche, vydanou v roce 1859 v Linci k 600. výročí založení kláštera: *Jubiläums = Ablaß Andacht aus Anlaß der VI. Celular = Feier seit der Gründung des Cisterzienser = Ordens = Stiftes Hohenfurth in Böhmen, sammt einer kurzen Geschichte des Stiftes. Im Auftrage des P. T. Hochwürdigsten Herrn Abten herausgegeben von P. Placidus Blahusch, Stiefs = Sekretär. 1859.* Před titulem vlepen list, na jedné straně sv. Bernard při modlitbě, u knihy P. Marie s Jezulátkem, náp. „S. BERNARDUS ABBAS mellifluus Doctor Eccliae.“, sign. „Pinxit Fr. Thad. Schuegger. Joann Baltzer sc. Pragae.“, na druhé straně dvě modlitby k sv. Bernardovi, označení tiskaře „Linz, Wimmer'sche Buchdruckerei“.

Obr. 1: Bernard Resch

Obr. 2: Jeden ze zlatokorunských obrazů

Zlatokorunská škola a její portrétní galerie

Pokud se zamyslíme nad osobami na obrazech, pak ne každá je relevantní pro výklad české historie na škole nižšího stupně. Ale nepodceňujme žáky a nepřeceňujme snahy opata Bylanského a učitele této školy. Přesto ale považujeme samotné využití portrétních obrazů ve škole jako ne zcela jasné. Zdá se, že spíše šlo o demonstraci osvíceneckých snah a především o výzdobu prostor kláštera. Další portréty církevních činitelů jako papeže, kardinála, opatů, kléru byly jistě malovány pro interní potřebu kláštera. Ukázka jednoho obrazu s více portréty je na obr. 2.

Sama portrétní galerie přináší větší počet zatím neřešených otázek. Jde především o agregaci portrétů a o souvislosti mezi jednotlivými osobami na jednotlivých plátech. Mimo kopie podle *Abbildungen* je zde mnoho církevních prelátů, někteří jsou vyobrazeni dvakrát, u některých chybí jména portrétovaných. Naskytá se domněnka, že Schmoegger některé portréty zcela nedokončil a na portrétech pracoval i po zrušení kláštera. Mohl též pracovat pro nové majitele kláštera a jeho mobiliáře, Schwarzenberky. Proč by jinak zobrazil též Ferdinanda Schwarzenberka, mimo Pelzla, jediné světské osoby, která je pojmenována? V galerii je vyobrazena celá řada anonymních „úředníků“, kteří do celé koncepce vůbec nezapadají, ale mohli by být z personálu schwarzenberského panství.

Po zrušení kláštera přešly obrazy ze zlatokorunské školy do majetku Schwarzenberků, byly instalovány v prostorách českokrumlovského zámku, v době první republiky sloužily k výuce schwarzenberské drobotiny a díky památkářům se po více než 200 letech vrátily do expozice ve Zlaté Koruně.

Tonda

V současné době je v budově velkého konventu zlatokorunského kláštera instalována expozice Národního památkového ústavu, územního pracoviště v Českých Budějovicích, která přibližuje život v klášteře, zejména ukazuje klášterní knihovnu, jídelnu, klášterní školu, a též jednotlivé předměty denní profánní i bohoslužebné potřeby. V jedné z místností je umístěno blíže stropu 13 kruhových obrazů – tond, s vyobrazením několika osobností z *Abbildungen*. Ukazuje se tak, že vliv *Abbildungen* byl širší a kniha inspirovala i jinde výzdobu vnitřních prostor.

Tato tonda byla původně evidována jako svoz Národní a univerzitní knihovny, kam se dostaly neznámo jak, na zámku Blatná. Po vydání Blatné v restituci byly převezeny na státní zámek v Jindřichově Hradci a pak Národním památkovým ústavem, oblastním pracovištěm v Českých Budějovicích, instalovány ve Zlaté Koruně.

Jsou malovány ve dvou barvách, šedé a zelené, nejsou malovány stejnou rukou jako jsou obrazy ze zlatokorunské školy a neznámý malíř projevil větší míru řemeslné zručnosti. Tedy konvršovi Schmeggerovi je připsat nelze. Jsou na nich vyobrazeny tyto osobnosti:

<i>Bohuslav Balbín</i>	Abb.	ZK
<i>Johann Florian Hammerschmied</i>	Abb.	ZK
<i>Johann Caramuel z Lobkovic</i>	–	ZK
<i>Tomáš Pešina z Čechorodu</i>	Abb.	ZK
<i>Jan František Beckovský</i>	Abb.	ZK
<i>Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic</i>	Abb.	ZK
<i>Ferdinand III.</i>	–	–
<i>Kosmas</i>	Abb.	ZK
<i>Václav Hájek z Libočan</i>	Abb.	ZK
<i>Václav Neumann z Pucholce</i>	Abb.	ZK
<i>Jacobus Pontanus</i>	Abb.	ZK
<i>Karel IV.</i>	Abb.	ZK
<i>Jan Dubravius</i>	Abb.	ZK

V tomto seznamu jsme označili zkratkou Abb. skutečnost, že tyto osobnosti jsou vyobrazeny v *Abbildungen* a tyto ilustrace sloužily jako předloha pro malbu, zkratka ZK značí, že tento portrét je i v galerii zlatokorunské školy. Ve Zlaté Koruně tedy není pouze portrét Ferdinanda III. Španělský prelát s českými předky Jan Caramuel z Lobkovic je ve zlatokorunském souboru vyobrazen prostěji, na tondu je zdůrazněna jeho příslušnost k vyššímu kléru. Mezi jmény vyobrazených mužů se nacházejí většinou spisovatelé, ale to nemusí být vždy jejich hlavní oblast působení (např. Karel IV. a Caramuel z Lobkovic), a proto nelze určit, jaký byl záměr malíře nebo objednavatele této řady portrétů. Lze tu spekulovat s jistým zaměřením na rod Lobkoviců.

Dále na obrázcích uvedeme některé osobnosti z těchto dvou souborů, některé s jejich předlohou v *Abbildungen*: Karla IV. (obr. 3), Jana Caramuela z Lobkovic (obr. 4) a Bohuslava Balbína (obr. 5).

Portrét Karla IV. v *Abbildungen* od Jana Balzera (podle kresby Jana Kleinharda) je v ikonografii Karla IV. poněkud netradiční, ale lze ho odvodit z některých jeho vyobrazeních na Karlštejně.

Obr. 3a: Zlatá Koruna

Obr. 3b: Tondo

Obr. 3c: Abbildungen

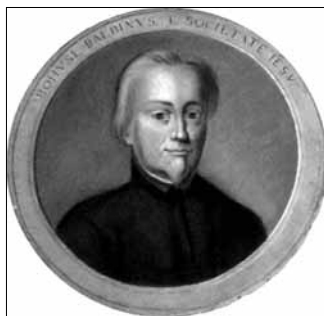
Obr. 4a: Zlatá Koruna

Obr. 4b: Tondo

Obr. 5a: Zlatá Koruna

Obr. 5b: Tondo

Obr. 5c: Abbildungen

Závěrečná úvaha

Zamyslíme-li se nad druhým souborem portrétů, o kterém nemáme jinou další zprávu jak o místě jejich vzniku, tak o původním počtu, můžeme ho považovat za náhodný výběr z kdysi existujícího souboru.⁸ To, jak tento výběr kopíruje zlatokorunský soubor, nás nutí uvažovat o tom, že oba mají něco velmi společného: jeden inspiroval druhý, nebo vznikaly téměř souběžně. Je možné, že tonda byla inspirací pro zlatokorunský soubor. Můžeme tvrdit, že vznikaly v podobném prostředí a v obou případech spíše sloužily jako reprezentační obrazy. Možná tonda pochází z prostředí, ve kterém byl důvod císaře Ferdinanda III. připomenout více než po sto letech.

Ale i kdyby tato tonda z nějakého důvodu byla celým souborem (i když lze o tom pochybovat), byly pravděpodobně k jeho vzniku přibližně stejné či podobné pohnutky jako ve Zlaté Koruně.

To je vskutku vše, co lze zatím říci o těchto dvou souborech, které byly inspirovány knihou. Snad lze posluchače požádat o informaci o dalších obrazech z druhého souboru, případně o místě jejich vzniku.⁹

---

⁸ Náhodný výběr je matematicky přesnější pojem, zde byl použit ve významu, že „není možné určit, jak k danému výběru došlo“.

⁹ V archivu Národní knihovny České republiky v Praze se prozatím k těmto portrétům nenašly žádné písemnosti.